

Hérakleitos v Papyru Derveni

Český překlad s poznámkami

Významná část komentáře z Papyru Derveni asi pracuje s raně klasickým komentářem k Hérakleitovi. Obsahuje tedy četné narážky na Hérakleita, parafráze jeho textu a v některých případech i přímé citáty. Zde uvádíme širší kontext papyru, zatímco v edici Hérakleita se omezujeme na jednotlivé řádky textu.

Sloupce Papyru Derveni, které obsahují možné citáty nebo parafráze Hérakleita:

- IV - citát verze B 3 (= B 3a) a verze B 94, v souvislém čtení
- V - parafráze (hlavně B 27)
- VI - náš návrh na nový zlomek
- IX - referát a možná parafráze
- XI - návrh R. Janka na nový zlomek
- XX - náš návrh na nový zlomek
- část XXII - parafráze

Poznámky ke značení textu:

Řádkování odpovídá řádkům papyru.

Čárka na levém okraji __ odpovídá značce na papyru, která uvozuje citát („Orfea“, Hérakleita) nebo někdy i jiný předěl textu.

Slova v apostrofech jsou citáty z orfické básně.

Hranaté závorky [] značí rekonstruovaný text nebo nečitelné místo, tedy jinak než v edici Hérakleita.

Kulaté závorky () označují nutné překladatelské doplňky.

Text, který považujeme za citát Hérakleita, je odsazen řádkováním.

Tato pracovní verze je zatímčím výsledkem společné práce více lidí; řecký text a překlad hlavně Vojtěch Hladký, toto sestavení:

Zdeněk Kratochvíl, 2009

Papyrus Derveni, col. IV, 2-13 (citát Hérakleita: řádky 7-9)

- 2 ten, kdo odstr[...], co lež[í] (v cestě) v]ydat
 spíše ne[ž] zraňuje [] osudu se toti[ž]
 nedovolu[je zm]ocnit. Zdalipak nemá řád[.....] kosmos?
- 5 stejným [způsob]em Hérakleitos [], že to, co je společné,
 __ pře[vra]cí to, co je vlast[n]í. Ten, který říká věci podobné [posvátné] řeči [pravil]:
- 7 Slun[ce ...]. co do přirozenosti z šíře lids[ké] stopy [(B 3a)
 nepřekračuje [hranic]e. Kdyby tot[iž vystoupil]o [o něco]
 [ze] s[vé ší]řky, Eríny[e] je vyhledaj[í, pomocnice Spravedlnosti].¹
- 10 pře]stoupení dělá [
]... .[
] spravedlnosti [
] měsíce urč[e[ného ...]

Předpokládáme, že text řádků 7-9 představuje souvislý a snad i původnější pramen pro čtení Hérakleitových zlomů B 3, B 94.

Paralely:**2**

Pseudo-Hérakleitos, *Epist.* 1, 6-7:

To co podléhá nejbožštějšímu pohybu.

5-6

Hérakleitos, B 2:

Proto je třeba následovat to *společné*. Ačkoliv *společná* řeč zavazuje, žijí běžní lidé tak, jako kdyby měli svůj *vlastní* rozum.

- B 89:

Probuzeným je svět jeden a *společný*, avšak každý ze spících se *obrací k vlastnímu*.

7-9

Pseudo-Hérakleitos, *Epist.* 9, 21-25:

Je mnoho Erínyí (sloužících) Spravedlnosti, strážkyní provinění. Hésiodos lhal, když řekl, že jich je třikrát deset tisíc. Je jich málo, nestačí zlu světa – špatnosti je mnoho. Mými spoluobčany jsou bohové, jelikož díky své spravedlnosti bydlím spolu s bohy, vím, jak velké je Slunce, avšak špatní (nevědí), ani co (Slunce) je.

Viz B 100.

¹ Hérakleitos B 3 + B 94.

Papyrus Derveni, col. VI, 1-11 (citát Hérakleita: řádek 7/8)

mod]litby a obě[t]i o[bm]ěčkují [duše].
 Za[řikání] mágů je [s] to daimony, kteří se oc[itno]u [a brání]
 v [cestě], odstranit; daimoni, kteří brán[í v cestě, jsou]
 ms[tící du]še. Kvůl[i] tomu [dělají] obě[t]
 5 má[go]vé, jakoby spláceli pokutu. Při posvátný[ch]
 (obřadech)⁴ obětují v[od]u a mléko, z nichž také
 konají úlitby. Obětují nespočetné [a]

7/8 mnohopupíkaté koláčky,

neboť i duš[e] jsou [ne]spočetné. Mystové
 předtím obětují Eumenidám stejným [způsobem] jako mágové (daimonům); Eumenidy
 10 jsou totiž duše. Kvůl[i] nim [ten, kdo se chyst]á obětovat bohům
 p[t]ačí nejprve[] ...

Proč považujeme zrovna „mnohopupíkaté (polyomfalické, mnohopupkaté) koláčky“ za přímý citát Hérakleita?

Toto slovní spojení totiž mimo Papyrus Derveni potkáváme jenom u Kléménta Alexandrijského, a to krátce po jeho citátu Hérakleitova zlomku B 14 o bezbožnosti obvyklého zasvěcování. Křesťan Kléméns a autor komentáře zapsaného na Papyru Derveni tedy pracovali se stejnou textovou předlohou, kterou byl buď opis Hérakleita nebo spíše raně klasického komentáře k němu, třeba *Potápěče*. (Samotné slovo *popana* znamená kulaté obětní koláčky.)

Kléméns Alexandrijský, Protrepticus 22, 3-4 (bezprostředně po citátu B 14):

(3) Ano, mystéria nejsou než zvyk a prázdná domněnka. Je to taková pietně tradovaná drakova léčka, při níž se s podvrženou zbožností lidé upínají k iniciacím do něčeho, co je veskrze profánní, a k obřadům, na nichž není nic posvátného!⁵ (4) A takové jsou i ony mystické schrány – je totiž nutno obnažit jejich posvátné předměty a vyslovit nevýslovné. Nejsou to snad sezamové pochoutky, pyramidové koláčky, kulovité koláčky,

mnohopupíkaté koláčky,

zrnka soli a drak, *orgion* Dionýsa Bassara?

⁴ var.: posvátným (bytostem, věcem)

⁵ Podle Matyáše Havrdy v: Kléméns Alexandrijský, Pobídka Řekům (Praha 2001), s. 60n.

„Mnohopupíkaté koláčky“ jsou tedy u Kléménta citátem Hérakleita nebo minimálně nějakého starého komentáře k Hérakleitovi. Samy o sobě jsou pouhou roztomilostí, avšak dobře dokládají pramenné souvislosti textu Papyru Derveni.

Další paralely:

Viz Papyrus Derveni col. XX.

Hérakleitos, A 1,7 (F 44A Mouraviev):
všechno je plné *duší* a *daimonů*

2-3:

Hérakleitos, B 63:

Postavit se tomu, kdo je tady,⁶ a stát se bdělými strážci živých i mrtvých.

⁶ var.: Ten, kdo je tady, musí povstat a stát se bdělými strážci ...

Papyrus Derveni col. IX, 1-14 (referát a možná parafráze Hérakleita: řádky 5-9)

- být. Učin[il] tedy, že [,síl]a‘ náleží nejsiln[ě]jšímu
 ja[k]o syn otci. Ti, kdo nerozumě[jí]
 tomu, co se ří[ká], se domnívají, že ‚Zás od svéh[o]
 otce ber[e] sílu [a] daimona‘.
- 5 Kdo tedy rozu[m]í, že oheň, [nakolik] se mísí s jinými
 (věcmi), (je) – prý – znepokojuje a za[bra]ňuje, aby se to, co je, sloučilo dohromady,
 působením (svého) žáru (je) mě[ní,⁷ na]kolik je dostatečné k tomu,
 že (oheň), (sám) změněný,⁸ (dále již) nebrán[í] tomu, co je, aby ztuh[lo] dohromady.
 Čehoko[li] se (oheň) dotkne,⁹ to ovlá[dne, (sám) ovlá]dnut,¹⁰ se mísí
- 10 s ji[n]ými (věcmi). Tím, že [,vza]l do ruk[ou‘], naznačuje
 jakob[y o]statní [.....]
 [n]ejjistější věci [.....] silně
 (Orfeus) pravil, že ‚Zás‘ [.....] ‚daimona‘
 [j]akoby [.....] silného.

Paralely:**5-10**

Hérakleitos, B 26:

Člověk si v noci *zapaluje* světlo – jsa sobě mrtvý, má vyhaslý zrak; živý se *dotýká* mrtvého, když spí, má vyhaslý zrak; probuzený se *dotýká* spícího.

- B 30:

Svět, stejný pro všechny, neutvořil žádný z bohů ani z lidí - ale byl vždy a je a bude - vždyživý *oheň*, *vzněcující se* s ohledem na <svoje> míry a pohasínající s ohledem na <svoje> míry.

- B 67:

Bůh: den noc, zima léto, zápas mír, nasycení hlad. [Veškeré protiklady: Tato Mysl]

Proměňuje se právě tak, jako <*oheň*>, když se *smísí* s kadidly, nazývá se podle vůně každého z nich.

- A 5/5 (= Kahn XLIII B) Simplikios, In Aristotelis Physicorum libros commentaria 23, 38 (Vol. IX, p. 24. 4-8 Diels) = Theophrastos, Physicorum opiniones fr. 1, D. 475:

Hérakleitos totiž říká, že všechny věci jsou směna ohně a že je i nějaké pořadí a vymezený čas proměny světa podle jakési osudové nutnosti. Je zřejmé, že téhož názoru byli i ti, kteří spatřili rození živých bytostí, řemeslné dovednosti nebo vaření a to, jak se postup i změna všech věcí děje teplem.

- A 16/1,130:

⁷ var.: působením svého žáru, (Zeus/Orfeus) (oheň) vzdaluje

⁸ var.: když se (sám) vzdálí

⁹ var.: cokoli (oheň) zažehne

¹⁰ var.: to, co je (ohněm) přemožené, se mísí

Má se to s tím podobně, jako když se uhlíky přiblíží k ohni a rozžhavují se svou *proměnou*, zatímco když se oddělí od ohně, hasnou.

7

Hérakleitos, A 1,10:

Nejjasnější a nejteplejší je plamen Slunce; ostatní hvězdy jsou totiž více vzdáleny od Země, a proto méně září a *hřejí*; zatímco Luna, která je bližší Zemi, se nenese čistým prostorem. Slunce se ovšem pohybuje v místě průzračném a nesmíšeném, jeho vzdálenost od nás je uměřená, proto více hřeje a také svítí.

8

Anaxagorás, B 16:

Z toho, co se vyloučilo, *tuhne dohromady* země.

Papyrus Derveni, col. XI, 5-9 (citát Hérakleita: řádky 8-9)

- Noci. (Orfeus) [říká], že (Noc) ‚věštila z a[dyt]a‘, neboť vy[slovu]je názor, že ‚adyton‘ je hlubina noci; nezapadá (*dýnei*) to[tiž] jako světlo, nýbrž se jí, jež (sama) se[tr]vává v témže (místě či stavu), zmocňuje záře.
- 5 „Věštit/poskytovat“¹¹ a „podpořit“ [zna]mená totéž. Je třeba uvažovat, k čemu se vztahu[je] „podpořit“ ___ a „poskytovat/věštit“.
- 8 Protože si mys[lí], že tento bůh věští, [při]cházejí, aby se zeptali, co mají dělat.
- [Po tomto] (verši) (Orfeus) říká:
- 10 [(,Noc)] věštila vše, co [bylo] spr[avedlivé], aby slyšel.‘
[....] ukázal, že [
[.....]t mimo to, co je, .[
[.....] (je) možné [

Paralely:**2-4**

Hérakleitos, B 16:

Jak by se mohl někdo skrýt tomu, co *nikdy nezapadá*?

- Xenofanés, B 26:

Vždy *setrvává v témže*, nijak se nepohybuje, / ani není možné, aby přecházel jednou tam, podruhé onam.

- Parmenidés, B 8.29-30:

Setrvává týž v témže a o sobě leží, / tak tam pevně setrvává.

8-10

Hérakleitos, B 93:

Vládce, jehož věštírna je v Delfách: ani nemluví, ani neskrývá, nýbrž dává znamení.

- B 92:

Když Sibylla šilejícími ústy vykřikuje výroky, jež [podle Hérakleita] nejsou k smíchu, nejsou líbivé, ani příjemné, působením boha dosahuje hlasem tisíce let.

- Hérakleitos u Klémenta Alexandrijského, *Strómateis*, I 70,3:

Hérakleitos totiž tvrdí, že budoucnost nebyla Sibyllou zjevena lidsky, ale společně s bohem.

¹¹ tj.: poskytovat, co je třeba, mj. věštby

Papyrus Derveni, col. XX, 1-15 (citát Hérakleita: řádky 11-13)

1 (ti) z lidí, kteří vykonali obřady [ve] městech, uviděli [pos]vátné věci,
méně se podivují, že nerozumí. Není totiž možné
uslyšet a současně poznat to, co je řečeno. Ti, kteří (doufají získat poznání) od toho,
kdo si z posvátných věcí dělá řemeslo, jsou hodni podivu
5 a poli[t]ování. – Podivu, neboť ačkoli se před tím, než vykonají obřady,
domnívají, že budou vědět, po té, co vykonali obřady,
odcházejí dříve, než nabyli vědění, a dále se neptají, jakoby
(už) věděli něco z věcí, které uviděli nebo uslyšeli nebo poznali. [Po]litování pak
protože nestačí, že předem utratili poplatek (za obřady), ale
10 ___ navíc odcházejí zbaveni i svého názoru.¹²

Dříve, než vykonají obřady s [po]svátnými věcmi, douf[aj]í, že budou vědět,
když vy[konali obř]ady, odcházejí zbaveni i nadě[je].

___ [] [...] řeč ..[...] .[.]

[] své [m]atce
15] sestr[] zvěděl

Paralely:

Viz Papyrus Derveni col. VI.

Hérakleitos B 14.

7-8

Hérakleitos, B 17¹³:

Běžní lidé si neuvědomují věci takové, jaké jsou, když se s nimi setkávají; *ani když se o nich poučí, nerozpoznávají je*; ale sami pro sebe se domnívají.

- B 40¹⁴:

Mnohoučenost rozumu nenaučí.

- B 55¹⁵:

Čeho se týká *vidění, slyšení, učení*, [to jest smysly,] to, [říká,] já nadevše ctím, [a nikoliv to, co je nezjevné.]

¹² srv. XI.2, XXIII.7

¹³ Upozornil Sider in: *Studies on the Derveni Papyrus*, 1997, str. 133.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

Papyrus Derveni XXII, 4-6 (parafráze Hérakleita)

Když mají navrch, říkají, co se každému z nich
5 uzdá, právě to, co zrovna chtějí,
nikdy totéž, (a to) kvůli nenasytlosti, jindy kvůli neznalosti.

Paralely:**5**

Hérakleitos, B 110:

Není lepší, když se lidem stává, *cokoliv chtějí*.**6**

Hérakleitos, B 29.3:

Mnozí jsou však nasyceni jako dobytek.

(Pejorativní význam plurálu je pěkným společným znakem Hérakleita a Papyru Derveni.)